

BAGI ZOLTÁN PÉTER

AZ ÉVSZÁZAD LEGVÉRESEBB CSATÁJA AZ EGYKORÚ NÉMET SAJTÓBAN

KIVONAT: „...Látom, hogy ők valami sípokat tartogatnak kezekben, és egy a' másikhöz hajolván, annak a' fülébe sípol: a' mely sípolás ha kedves vólt, örültek, ha pedig valami rezgő vólt, búsúltak...De hol szedik azokat a sípokat? Mindenfelől hordják azokat mondá ő [ti. a tolmács – B. Z.]: Hát nem látod az Árosokat? Tekintve azért, és ímé itten járnak és lovagolnak önként arra rendeltetett emberek, kik azokat a' sípokat széllyel hordozták. Kik közül sokan lovagoltak sebes lovakon, és azoktól sokan vettenek: mások gyalog jártak, némelyek még mankón-is sántikáltak, és ezektől inkább vettek az okosabbak, azt mondván: hogy bizonyosabbak szoktak lenni.” – írta Johann Amos Comenius 1623-ban napvilágot látott *Világ labirintusa és szív paraditsoma* című művének *Az Bújdoso az Újság Írók közzé akadt* fejezetében. Dolgozatomban azt mutatom be, hogyan tájékoztatták olvasóikat a különböző egykorú német nyelvű újságok Rigától Straßburgig, valamint a Theatrum Europaeum az évszázad legvéresebb csatájáról, az 1691. augusztus 19-én lezajlott szalánkeméni csatáról.

KULCSSZAVAK: Lajos Vilmos baden-badeni őrgróf, Türkenlouis, Fazil Musztafa nagyvezír, Szalánkemén, gróf Batthyány II. Ádám, gróf Zichy István, Hans Albrecht von Barfus altábornagy

A Lajos Vilmos baden-badeni őrgróf vezette császári-királyi és szövetséges regimentekből álló magyarországi főszereg gyalogosai és lovasai igen reménytelen helyzetben készülődtek csatára a szalánkeméni síkon 1691. augusztus 19-én. Fazil Musztafa nagyvezír – állítólag Thököly Imre és a francia tisztek tanácsára – az augusztus 17-éről 18-ára virradó éjjel lovasságának egy részét a keresztény erőkkel szemben hagyta, míg az oszmán főszereg zömével balról megkerülte az őrgróf hadait, és reggel oldalukban tűnt fel. A nagyvezír gyalogságának a Kosevac magaslat megerősítését rendelte el, míg lovasait a jobbszárnyra helyezte.

A Péterváradtól elvágott őrgróf nem tehetett egyebet, mint hogy arcvonalát elfordítsa és csatában törje át. Hamarosan arról is értesült, hogy az erői ellátására küldött nagy élelmiszerszállítmány egyenesen az oszmán csapatok karjaiba futott. A Buquoi dragonyosregimentből, valamint Caprara és Hofkirchen vértések legénységéből álló fedezetet kétórás harc után lekaszabták,¹ a 200 megakott kocsi, az 1200 ökör, a sok tartalék ló és egyéb felszerelés pedig a törökök zsákmánya lett.

A következő napon, augusztus 18-ikán a két fél a küszöbön álló csata előkészítésével töltötte el az időt. Az oszmán had gyalogsága még jobban kiépítette mellvédekből és árokból álló sáncrendszerét, amelyet minden 100–100 lépésnél ékművekkel látott el. A nagyvezír a lovasságát pedig a síkságon állította fel. A megerősített sánokban elhelyezett 40–50 000 főnyi gyalogság és mintegy 160 ágyú fölött maga a nagyvezír vette át a parancsnokságot, míg a lovasságot Thököly Imre és Ibrahim pasa vezetése alá helyezte.

Az őrgróf 45 000 emberét és 90 ágyúját három hadrendbe állította fel. A jobb szárnyon, a Duna mellé a gyalogsága zömét rendelte, mintegy 20 zászlóalj két harcvonalban, amelyeket gróf Charles Louis Raduit de Souches tábornagy vezényelt. Itt, az oszmán sánccal szemben helyezte el a lövegek döntő többségét is, egy hatalmas ütégben. A gyalogság mögött pedig a György Krisztián schleswig-holsteini herceg, vezérőrnagy vezette négy vértésregiment (Schleswig-Holstein, Neuburg, Saint-Croix és Hessen-Darmstadt) állt tartalékként.

¹ A Buquoi dragonyosok közül mintegy száz megmenekült és a szalánkeméni csatát követően ezeket a Styrum dragonyosrezred feltöltésére rendelték. Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Kriegsarchiv (KA) Alte Feldakten (AFA) 1691-8-4

A balszárnyon, az oszmán lovassággal szemben gróf Johann Heinrich von Dünewald altábornagy vezénylete alá 85 lovas századot és 16 zászlóalj gyalogságot rendeltek három hadrendbe. A második felett gróf Friedrich Magnus zu Castell vezérőrnagy parancsnokolt, míg a harmadikat gróf Giovanni Andrea Corbelli vezérőrnagy vezette. Ez utóbbiba osztották be a gróf Batthyány II. Ádám és gróf Zichy István magyar, valamint Jovan Monasterlija rác lovasait. A balszárny baloldalának fedezetére gróf Lorenz von Hofkirchen altábornagy 21 lovas századból és 3 zászlóaljból álló csoportosítását rendelte az őrgróf.

A centrum irányítását Türkenlouis Hans Albrecht von Barfus altábornagyra bízta, aki alá a brandenburgi csapatokon kívül a bajor Zacco regiment két zászlóalját és császári-királyi egységeket is rendeltek. A 17 gyalogos zászlóaljból és 31 lovas századból álló csoportosítás lovasságának parancsnokságát pedig Karl von Serau altábornagyra ruházták rá. A szövetséges hadsereg málháját a jobb szárny mögött, háttal a Dunának helyezték el. Védelmére néhány zászlóaljat és lovas századot, valamint 1 üteget rendeltek.

Az őrgróf azt tervezte, hogy balszárnyának lovasságával megtámadja és visszaveti az ellenséges jobbszárny fedezetlenül álló lovasait, majd ezután a sáncok mögött álló oszmán gyalogság oldalába és hátába kerül. Csak azt követően, hogy a nagyvezír teljes erejével a keresztény had balszárnya ellen fordul, kellett volna Souches-nek a döntő támadást végrehajtania.

Lajos Vilmos augusztus 19-én délután 3 órakor adta meg a jelet a támadásra. Erre Souches táborszernagy a nagy ágyúüteget egészen 200 lépésre a török arcvonalelőre toltta, és az nyomban megkezdte az ellenséges mellvédek lerombolását. A sáncokban elhelyezett mintegy 80 ágyúból azonban az oszmán lövegek élénken viszonozták a tüzelést. A tüzérség fedezete alatt Souches rohamra indította zászlóaljait; ez a támadás kezdetben sikerrel járt. Néhány gránátos feljutott a sáncre és már a zászlóikat is kitűzték, mikor a rohamot személyesen vezénylő táborszernagyot halálos lövés érte. Ekkor a janicsárok szablyával kezükben kitortek a mellvédek mögül, és visszaűzték a parancsnok nélkül maradt keresztény gyalogságot. Az ezen a szárnyon tartózkodó őrgróf erre a Holstein hercege vezette lovasságot küldte támogatásukra, míg gróf Guido von Starhemberg vezérőrnagy újból rendezte az összezavarodott gyalogság sorait. A janicsárok heves puskatüzén és a közelharcban azonban az újabb és újabb rohamok is kudarcot vallottak, miköz-

ben hatalmas veszteségeket szenvedett mind a császári-királyi gyalogság, mind a lovasság. A harcok hevességére jellemző, hogy rövid időn belül csak a könnyebben megsebesült Starhemberg és Károly Tamás lotaringiai és vaudemonti herceg, *Obrist* maradt harcképes állapotban a főtisztek közül.

Ezalatt az oszmán lovasság Ibrahim pasa parancsnoksága alatt a centrum és a jobbszárny közé állított, Serau vezette lovasszázadokra vetette magát. Az őrgróf érzékelve a veszélyt, maga állt egy lovasegység élére, de ellentámadásával nem tudta feltartóztatni az ellenség rohamát. Az oszmán lövegek oldalazó tüzeinek segítségével a heves lovassági roham áttörte Serau lovasszázadainak első arcvonalát. A sikert követően a török lovasok az ide beosztott gyalogzászlóaljakra vettették magukat, és szinte az összes gyalogost levágták. A centrum hadrendjének összeomlását végül a Barfus vezette roham akadályozta meg. Gyalogságát ugyanis az oszmán lovasság jobb oldala ellen vezette, ezzel időt adva Serau egységeinek arra, hogy rendezzék soraikat. Így ezek a brandenburgi és a bajor gyalogsággal együtt visszaverték a támadást és helyreállították arcvonalukat.

A csata legkritikusabb óráiban az oszmán flottilla is jelentős sikert ért el. A Zimonynál álló Mezzomorto pasa támadásra indult a császári-királyi dunai hajóhad ellen. Vállalkozása sikerrel járt. Áttört a záróvonalon és a nagyvezír tábora mellett állította fel hadihajóit. Így a keresztény sereg a víz felől is elvesztette összeköttetését Péterváraddal.

A jobbszárny kudarca és a centrumban átélt válságos percek után az őrgróf csak a balszárny sikerében bízhatott, azaz Dünewald lovasain és gyalogságán múlott a csata kimenetele. Bár az első támadást az őrgróf tervei szerint ennek a seregtestnek kellett volna végrehajtania, ám az előttük elterülő, igen átszegdelt lapályt magas fű és cserjések borították, ami nagymértékben lelassította az itt álló egységek előrenyomulását. Azonkívül a Thököly parancsnoksága alatt álló lovasság is gondoskodott arról, hogy kisebb rohamokkal akadályozza a keresztény sereg balszárnyának előretörését.²

2 Cserei szerint Dünewald szándékosan késlekedett, mert féltékeny volt az őrgrófra. Ez a fel-tételezés azonban valótlán. Maga Lajos badeni őrgróf cáfolta meg, mikor a csata után az elismerés hangján szólt jelentésében az altábornagy viselkedéséről. Cserei 1852. 219.; Sugár 1983. 264–265.

Az őrgróf jelentése szerint egy órával sötétedés előtt indult meg a Dünewald vezette roham. Az első és a második hadrend áttörte az oszmán lovasság sorait, majd felkapaszkodott a sánccal védett magaslatra, és az ott álló oszmán gyalogság hátába került. Ugyanakkor a Corbelli vezette harmadik hadrend magyar és rác lovasai az ellenséges had jobbszárnyának oldalába kaptak.

A menekülő oszmán lovasság egy része a sáncok között keresett menedéket, azonban zömük átvágta magát és a Száva felé menekült. Ugyanekkor a keresztény hadsereg centruma és jobbszárnya is újabb támadásra indult, ez alkalommal már sikerrel. Dünewald lovassága az oszmán tábor és a Duna közé is benyomult, így az utolsó menekülési lehetőségtől is megfosztotta az ott rekedteket és kétségbeesetten védekezőket. Így a bekerítettekből bekerítők lettek és a szövetséges had teljes győzelmet aratott.³

Ám ez a siker súlyos áldozatokat követelt. A bekerített oszmán csapatok (a magára hagyott gyalogság) olyan elkeseredetten védekezett, hogy a csata végző stádiuma valóságos mészárszékké változott. Meghalt a nagyvezír, Ibrahim pasa és további 18 pasa, valamint valószínűleg több mint 12 000 katona. A szövetséges sereg veszteségeiről pontosabb információk állnak a rendelkezésünkre, hiszen azt az őrgróf pontosan megküldte Bécsbe, az Udvari Haditanácshoz. Eszerint a császári-királyi, a brandenburgi és bajor gyalogság, lovasság és tüzérség halottakban 3172, míg sebesültekben 4129 főt veszített. A főtisztek közül a csataterén maradt Souches tábornaszernagy, a holsteini herceg és gróf Landolin Buquoi von Longueval vezérőrnagy, valamint az alacsonyabb beosztású tisztek közül Zrínyi Ádám, a Caprara vértesseregiment *Obristleutnant*-ja, Zrínyi Miklós fia. Sebesültként pedig Starhemberg és Corbelli vezérőrnagyokat látták el a felcserek.

A szövetséges had azonban az oszmán táborban talált hatalmas zsákmánnyal vigasztalódhatott. Egy 1692 januárjában készült kimutatás szerint a császári-királyi, valamint a brandenburgi csapatok összesen 178 különböző űrméretű

3 ÖStA KA AFA 1691-8-2; ÖStA KA AFA 1691-8-2d; *Theatrum Europaeum* 1702. 5–6., 8.; Röder 1842. 162–170., 385–393; Barfus-Falkenberg 1854. 16–20., 48–54.; Staudinger 1904. 272–274.; Bánlaky 1941. 417–419.; Sugár 1983. 262–266.; Varga 1986. 210–212.

(a félfontostól a tizenkét fontosig) löveget zsákmányoltak.⁴ Emellett a győztesek kezére jutott az oszmán hadsereg teljes hadipénztára, valamint mintegy 10 000 sátor, 5000 ló, 2000 teve és öszvér is.⁵

A szalánkeméni, vagy ahogyan az örgróf jellemezte az Udvari Haditanácsnak küldött jelentésében, a század legkeményebb, legvéresebb csatájában (1691. augusztus 19.) aratott győzelem tehát súlyos véráldozatot követelt a szövetséges főseregtől is, ráadásul a táborban kitört járvány miatt további 3000 katona esett lázas betegséggel ágyynak, és ezeket a sebesültekkel együtt Eszékre kellett szállítani.⁶ A hatalmas veszteségek, a megfelelő élelmezés, ostromtüzérség és hadihíd-készlet hiánya, valamint az oszmán sereg dunai flottillájának jelenléte és ereje arra készítette az örgróft, hogy lemondjon a hadművelet eredeti célkitűzéséről, Belgrád ostromáról és visszafoglalásáról.⁷

Bár általánosságban elmondható, hogy a visszafoglaló háború (1683–1699) történetével kapcsolatos iratok jelentős része megsemmisült, ám abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az évszázad legvéresebb csatájáról viszonylag bőségesen állnak rendelkezésünkre források. Egyrészt a Türkenlouis hadjáratára vonatkozó jelentéseket és leveleket nem selejtezték ki a 19. századi levéltárosok. Emellett a Millenium időszakában a visszafoglaló háború korszaka ismét a kutatás homlokterébe került. Ekkor megkísérelték pótolni a hiányt, és megbízottakat küldtek szét Párizsba, Rómába, Londonba, Berlinbe, Karlsruheba, Münchenbe és Drezdába, hogy az ottani levéltárakban található, a Magyar Királyság visszafoglalására vonatkozó iratok összességét, vagy azok egy részét másolják le. Így számos, ma is fellelhető forrás nem az eredeti, hanem 19. század végi kézírással került a *Kriegsarchiv* gyűjteményébe. Másrészt Philipp Röder von Diersburg még a 19. század első felében két kötetben megjelentette

4 ÖStA AFA 1691-8-2c

5 ÖStA AFA 1691-8-2b; ÖStA KA AFA 1691-8-2d.; *Theatrum Europaeum* 1702. 6–7.; Röder 1842. 170–173., 385–393., 395–408.; Barfus-Falkenberg 1854. 20–21. 55–57., Staudinger 1904. 274.; Bánlaky 1941. 419–420.; Sugár 1983. 266–267.; Varga 1986. 212.

6 ÖStA AFA 1691-8-2b; ÖStA KA AFA 1691-8-2d.; *Theatrum Europaeum* 1702. 6–7.; Röder 1842. 170–173., 176., 385–393., 395–408.; Barfus-Falkenberg 1854. 20–21. 55–57., Angeli 1877. 267–269.; Staudinger 1904. 274.; Bánlaky 1941. 419–420.; Sugár 1983. 266–267.; Varga 1986. 212.

7 Röder 1842. 176–177.

Lajos Vilmos baden-badeni őrgróf életrajzát.⁸ Művéhez pedig igen bőséges iratjegyzéket is csatolt, amelyet a korszak későbbi kutatói igen jól használhatnak.

A bécsi levéltárban őrzött iratokon kívül a háborúra vonatkozó kutatáshoz egyéb forrás csoportot is felhasználhatunk. Ez esetben a tágabban vett korszak történeti krónikáira, röpirataira és a már létező, különböző sajtótermékeire gondolhatunk. A késő középkorban megjelenő nyomtatással, illetve a reformáció terjedésével szoros összefüggésben kialakuló információéhség a 16., illetve a 17. század időszakára olyan mértékben megnövekedett – vagy talán helyesebb volna úgy fogalmazni, megsokszorozódott –, hogy joggal beszélhetünk az információs robbanás koráról. A röpiratok (*Flugblätter*), a kinyomtatott vitairatok és az újságok a mindennapok részévé váltak. A kortársak – a mai szóhasználatnál – az információt államok, népek sorsát eldöntő értéknek tekintették, amelynek megfelelő minőségét, mennyiségét és áramlását biztosítani kellett, hiszen ez létkérdésnek számított.⁹

Korát jóval megelőzve ismerte fel az információszerzésének és birtoklásának a fontosságát a Fugger család. A 16. század második felében és a 17. század első éveiben az Octavian Secundus (1549–1600) és Philipp Eduard Fugger (1546–1618) által összegyűjtött 16 021 hírlevélből állt össze az a 27 kötet, amelyet ma *Fuggerzeitung*ként ismerünk. Az augsburgi kereskedőcsalád 1568 és 1605 között az alkalmazottaikat, képviselőiket (faktorokat), hivatásos „hírírókat” (*novellant*) bíztak meg vagy barátaikat, rokonaikat, ismerőseiket kérték meg arra, hogy a fontosabb katonai, politikai, gazdasági vagy ceremóniális eseményekről számoljanak be egész Európából, a Közel-Keletről és az Újvilágból.¹⁰ Az első valóban kinyomtatott újság azonban, a *Relation Straßburgban* 1605. szeptemberének második vagy harmadik hetében látott napvilágot. Alapítója,

8 Röder 1839.; Röder 1842.

9 A magyar szakirodalomban Szőnyi György Endre 1984-ben megjelent könyvében használta tudatosan az „információs robbanás” kifejezést, amit a reneszánszsal, valamint a könyvnyomtatás elterjedésével (Gutenberg-galaxis) és megjelenésével kötött egybe. Mindezt meghatározzák a kialakuló új államrendszerek, az új léptékű háborúk, az egyre szélesebb területeket felölelő diplomácia és a hatalmasra duzzadt bürokrácia. Szőnyi 1984. 23., 41–42.; R. Várkonyi 1999. 12. Kerekes 2010. 9. A híráramlás fontosságáról lásd még: G. Etényi 2003.

10 Bauer 2011.; Keller – Molino 2015.

Johann Karolus a „hetilapot” 1634-ben bekövetkezett haláláig folyamatosan megjelentette.¹¹

Mindezeknek megfelelően a továbbiakban szeretnék egy válogatást adni arról, hogyan és mikor jelent meg a csata híre a Német-római Birodalomban, illetve a német lakossággal rendelkező városokban. Úgy vélem, ezek alapján pedig kiderül(het), mennyire gyorsan, milyen típusú, illetve valóban hiteles információkhoz jutottak-e a kor olvasói.

Kutatásom során összesen nyolc olyan egykorú újságot választottam ki, amelyek 1691 augusztusának végén és szeptemberének elején hosszabb vagy rövidebb terjedelemben a szalánkeméni csatával foglalkoztak. Az első híradást augusztus 25-én, azaz hat nappal a győzelmet követően a Frankfurt am Main-i Serlin nyomdában megjelent *Journal* adta közre a diadalról. Az itt megjelent beszámoló augusztus 13-tól kezdi elmesélni röviden a történeteket, majd némileg részletesebben tárgyalja a csata lefolyását. Eszerint az őrgróf az ellenségnek semmi időt nem akart hagyni, hanem elhatározta, hogy augusztus 19-én támadást indít. A magaslat ellen, ahol az ellenség sáncait lehetett látni, 20 zászlóalj előrenyomult és délután három órakor megkezdte a rohamát. Ám a válogatott janicsárok és az ellenséges ágyúk a jobbszárnyal szemben már teljesen elkészült sáncból olyan erősen és folytonosan tüzeltek, hogy ettől már ekkor a legtöbb tiszt meghalt vagy megsebesült, és a védművek közé nem tudtak betörni. Eközben az ellenséges lovasság leírhatatlan sebességgel támadást indított. A török lovasok a második hadrendig áttörtek, ám hamarosan sikerült őket elűzni. Ezt követően az őrgróf személyesen a balszárny élére állt és az ellenséges jobbszárnyra támadt, ahol a sánc nem volt teljesen kész. A roham, amelyben a Badeni gyalogregiment, valamint a Hofkirchen, a Bassompierre és a Castell lovasregiment vett részt, sikerrel járt. A törökök a császári-királyi csapatok tüzetől elmenekültek, így a keresztények az ellenség hátába kerültek és benyomultak a táborba. A csatában a beszámoló szerint mintegy 10 000 török halt meg. A keresztények 158 ágyút és a teljes málhát megszerezték. Veszteségeikről csak annyit jelentettek meg, hogy mintegy ötezer ember halt meg, közöttük volt ren-

11 Franck 1882. 416.

geteg tiszt és tábornok. A legfontosabb személyeket név szerint is felsorolták, és külön megemlégtették a Caprara vértesseregiment *Obristleutnantjának*, Zrínyi Ádámnak halálát is.¹²

Míg a Német-római Birodalom nyugati felébe hat, addig a Balti tenger partjára, Stralsund városába kilenc nappal a győzelmet követően jutott el híradás a csatáról. Az itteni Meder kiadó által megjelentetett *Stralsundischer Relations Corier bringet den Extract aller eingekomene Nouvelle* egy a szalánkeméni táborból augusztus 20-án küldött jelentést adott közre. Eszerint az ellenséget az előző napon megverték, és a keresztények a teljes táborot sátrakkal, munícióval, 160 ágyúval és sok zászlóval megszerezték. A harc este 4 órától az éjszaka beálltáig tartott. A jelentés készítője nem tudta pontosan a törökök veszteségét, azonban úgy gondolta, hogy hozzávetőlegesen 14 000 fő lehetett. A keresztények közül pedig ötezren estek el, és a tisztek többsége halott vagy sebesült volt. Egy rövid listát is közreadtak utóbbiakról, amelyen Zrínyi Ádám neve is szerepelt.¹³

A Salzburgban Johann Baptist Mayr által kiadott *Salzburgische Ordinar-Zeitungen auß Wienn* augusztus 30-i számában közreadta, hogy az említett pénteken, azaz 1691. augusztus 24-én délután 4 óra körül a vaudemonti herceg, akit az őrgróf postalovakon az örömteli hírral Bécsbe küldött, megérkezett. A herceg beszámolója szerint augusztus 19-én 3 órakor Türkenlouis az ellenséges tábor minden erejével megtámadta. A török pedig a sáncaiból szünet nélkül lövegeivel és puskáiból a keresztényekre sortüzet adott le. Az őrgróf és hadai nem mint emberek, hanem mint oroszlánok küzdöttek. A jobbszárny támadása háromszor omlott össze, és nem állt jól a helyzet, mivel az ellenség olyan elszántsággal harcolt, mint soha előtte. Végül este 8 óra körül az ellenség egy kemény és véres összecsapás után összezavarodott, és egész táborát hátrahagyva 154 ágyúval, sok zászlóval és a teljes málhájával elmenekült. A keresztények közül ötezren meghaltak és megsebesültek. Az utóbbiak között található Souches és sok más előkelő tiszt. A halottak között pedig ott volt Landolin

12 Journal Anno 1691. Num. 68. 25 Augusti.

13 Stralsundischer Relations Corier bringet den Extract aller eingekomene Nouvelle vom 28. Augusti Anno 1691. No. 69.

Buquoui, Longueval grófja és gróf Ferdinand von Kaunitz *Obrist* is, sok más tiszttel együtt. Az ellenségből 12 000 főt levágtak és elfogták a janicsárágát.¹⁴

A nürnbergi Felsecker nyomda által kiadott *Montägiger Ordinari-, Friedens- und Kriegs-Currier* augusztus 31-i, pénteki számában tudósította olvasóit a győzelemről. Eszerint az őrgróf augusztus 19-én az egész seregét hadrendbe állította, és a visszautat Pétervárad felé elvágó és sáncok által védett oszmán had ellen indult. A csata hét órán át tartott. A nürnbergi médium a *Journal*hoz hasonlóan kiemelte az őrgróf személyes bátorságát. A beszámoló szerint ugyanis a jobbszárnyról, amely az első támadást tette, átment serege bal oldalára. Ott a törökök ellen rendelte a lovasságát, és maga is részt vett a rohamban, buzdítva övéit a sáncba való betörésre. A támadást siker koronázta, az ellenség fejvesztve menekült. A törökök közül hozzávetőlegesen 10 000 fő maradt a csatatéren a sebesülteken és a foglyokon kívül. A keresztények zsákmánya lett a sikert követően az oszmán had teljes élelmiszerkészlete, teljes tábor, minden ágyúja és mozsárja, összesen 160 lövege. A keresztények vesztesége mintegy 3000 halottra és sebesültre rúgott. A nürnbergi médium is megemlíttette Zrínyi nevét a halottak között.¹⁵

Egy nappal később, szeptember 1-jén Münchenben, Frankfurt am Mainban, Hamburgban és Stralsundban újabb hírek láttak napvilágot az évszázad legvéresebb csatájáról. A bajor választófejedelemség székvárosában megjelent *Mercurii Relation oder wochentliche Reichs Ordinari Zeitungen von vnderschiedlichen Orthen* ekkor számolt be először a csatáról. A Bécsben 1691. augusztus 26-án keltezett írás szerint pénteken, azaz augusztus 24-én Szalánkeménről egy gyorsfutár érkezett. A müncheni olvasók, hasonlóan a Frankfurt am Main-iakhoz, augusztus 13-tól kezdődően értesülhettek az eseményekről, igaz, dátumok nélkül. A beszámoló szerint a Zimonynál magát elsáncolt oszmán hadat az őrgróf nem tudta csatára kényszeríteni, hiába vonult egy ágyúlövésnyi távolságra állásai elé. Türkenlouis egy átszökött vallomásából megismerte az ellenség teljes erejét és tábor állapotát, valamint azt is megtudta, hogy a nagyvezír az összes

14 Saltzburgische Ordinari-Zeitungen auß Wienn Num. LXXII. Extract-Schreiben ... Getruckt den 30. Augusti. Anno

15 Montägiger Ordinari-Friedens- und KriegsCurrier Num. 1. Freytags / den 21. (31.) Aug.

nehézlöveget Belgrádból magához vette, illetve, hogy Fazil Musztafa a saját sátrát dupla árokkal és sánckosárral vetette körül. Az értesülések birtokában az őgróf Szalánkeménre vonult. Az oszmán főszereg pedig követte a keresztény hadat és el is haladt mellette, majd megszállt egy magaslatot és ott épített ki erős sánckokat. A nagyvezír ezzel elvágta a császári-királyi és szövetséges sereget Péterváradtól mind szárazföldön, mind vízen. Így esett a csapdájukba az a kétszázötven élelmiszert szállító szekér, amelyet a Caprara és a Hofkirchen vértesseregiment lovasai kísértek. Az őgróf a kilátástalan helyzetben augusztus 19-én délután 4 órakor teljes erejével az ellenséges táborra támadt. A török gyalogság azonban a sáncaiból szüntelen ágyú- és puskatűzet zúdított a keresztényekre. Badeni ezt a támadást újra elrendelte. A beszámoló itt az augusztus 30-án Salzburgban megjelent híradáshoz hasonlóan kifejti, hogy a gyalogosok és lovasok nem mint emberek, hanem mint az oroszlánok harcoltak, majd összekeveri a császári-királyi és szövetséges sereg hadrendjét, mikor úgy folytatja, hogy a balszárnyon (!)¹⁶ a támadás háromszor összeomlott és nem állt jól a helyzet, mivel az ellenség úgy harcolt, ahogyan azelőtt soha. A *Journal* augusztus 25-i számában már közreadott módon a győzelem kivívásához végül az kellett, hogy az őgróf négy regimenttel az ellenség (jobb) oldalát nagy erővel megtámadta. Ez pedig lehetőséget teremtett arra, hogy a jobbszárnyon is megváltozzon a helyzet. Az ellenséget egy erős és véres közelharcot követően megfutamtították, és a tábora hátrahagyására kényszerítették. A győztesek 158 ágyút, sok zászlót és a teljes málhát megszerezték. A győzelemnek azonban nagy ára volt, hiszen a keresztények közül mintegy hatezer ember meghalt és megsebesült. A halottak között volt két császári-királyi és egy brandenburgi *Obrist*, öt *Obristleutnant*, két *Obristwachtmeister*, valamint négy tábornok. Az ellenség veszteségét 12 000 főnél többre becsülték és a janicsáragát is elfogták.¹⁷

A *Mercurii Relation*-nak egyfajta mellékleteként jelent meg ugyanazon a napon az *Extract-Schreiben aus Ungarn, Polen, Madrid, Pariß, Schweden, Mayntz, Hamburg, vnd Cöln mitbringend was weiter Neus in disen Orthen*

16 Helyesen jobbszárnyon.

17 *Mercurii Relation oder wochentliche Reichs Ordinari Zeitungen von vnderschiedlichen Orthen. Anno 1691. Littera Mm Num. 35. 1. September.*

vorbey gangen. Gedruckt 1691. Den 1. September, amelyben a müncheni olvasók egy részletes jelentést is olvashattak a csatáról (*Außführlicher Bericht von dem jüngst wider die Türcken den 19. Augusti 1691 an der Sau erhaltenen Sieg*). Ez szintén, dátumok megjelölése nélkül, augusztus 13-tól kezdődően tárgyalja az eseményeket. Eszerint a Zimonyhoz érkezett keresztény had többször összecsapott az ellenséges portyázókkal. Az elfogottaktól és az átszököttektől az őrgróf megtudta, hogy a nagyvezír nem akar harcba bocsátkozni. Erre azonban magyarázatot is találunk a szövegben, ugyanis kiderül, hogy Fazil Musztafa állítólag Thököly és az általa vezetett néhány ezer tatár megérkezésére várt. Az, hogy a nagyvezír nem vállalta a csatát, illetve a leírhatatlan hőség arra kényszerítette az őrgróft, hogy Zimonytól Szalánkemén környékére visszavonuljon, amit azonban az ellenség menekülésnek vélt, és kimozdult előnyös helyzetéből. A részletes jelentés nem tett említést Fazil Musztafa bravúrájáról, azaz a keresztény had megkerüléséről, hanem az augusztus 19-i események nem túl részletes taglalásával folytatódott. Eszerint az őrgróf regimentjei szorgalmasan támadtak, majd négy óra kétséges kimenetelű és heves harc után győzedelmeskedtek. Az ellenségtől az elfogottakon és sebesülteken kívül hozzávetőlegesen 12 000 fő maradt a csatatéren. Az életben maradtak pedig nagy rendetlenségben hanyatt-homlok menekültek. A győztesek zsákmányként megszerezték a törökök teljes élelmiszerkészletét és málháját, valamint minden lövegüket, összesen 158 ágyút és mozsarat. A keresztények közül mintegy négyezerkétszázan veszték oda (háromezer császári-királyi és ezerkétszáz brandenburgi). Közöttük volt négy tábornok (Souches, a holsteini herceg, Fülöp Károly Ferenc arenbergi herceg és Corbelli), valamint számos főtiszt. A beszámoló külön megemlíti, hogy Zrínyi Ádám is elesett. Emellett kitért egyrészt arra, hogy az őrgróf kétszer is elveszett a harc sűrűjében kísérete szeme előtt, és sok törököt sajátkezüleg ölt meg. Másrészt azt is megemlítette, hogy a török lovasságot vezető Thököly Johann Donat Heißler von Heitersheimot¹⁸ Belgrádban hagyta.¹⁹

18 Johann Donat Heißler zu Heitersheim ügyéről lásd: Bagi 2014. 401–416.

19 Extract-Schreiben aus Ungarn, Polen, Madrid, Pariß, Schweden, Mayntz, Hamburg, vnd Cöln mitbringend was weiter Neus in disen Orthen vorbey gangen. Gedruckt 1691. Den 1. September.

A Hamburgban Friedrich Conrad Greflinger által megjelentetett *Nordischer Mercurius* szintén szeptember 1-jén adott hírt a győzelemről egy Bécsből küldött jelentés alapján. Eszerint a csata kimenetele néhány óráig nagyon kétséges volt. Úgy tűnt, hogy az ellenség fog győzedelmeskedni, amikor az őrgróf, mivel a török lovasság már a vonalunkon áttört, három regimenttel (Caprara, Styrum és Dünewald), amelyek addig tartalékban álltak, az oldalukba vágott és menekülésre kényszerítette őket. Thököly a lovasságával tartotta magát a végsőkig és utolsóként vonult vissza. A csata leírásából tehát teljesen hiányzott a császári-királyi jobbszárny támadásának a kudarca. A hír ez esetben is az őrgróf személyes rátermettségét domborította ki. Greflinger olvasóit a pontos listák hiányában a veszteségekről nem tudta tájékoztatni. A keresztényekéről szót sem ejtett, csupán a törökökről. Úgy tudta, hogy hozzávetőlegesen 18–20 000 főt, zömében arnót (albán származású) gyalogost és janicsárt veszített az oszmán had, de a környékbeliek beszámolója szerint a 30 000-t sem tartotta kizártnak. A harcok sűrűjében forgolódo Thököly megsebesült, míg a nagyvezír meg is halt. Az oszmán had teljes tábor a tüzérséggel együtt a győztesek kezére került. A diadal hírére pedig I. Lipót császár és magyar király az őrgróft minden seregei fölötti helyettesének tette meg.²⁰

Stralsundban ugyanezen a napon az olvasók egy igen személyes hangvételű írást olvashattak, amely egy a brandenburgi csapatokkal a magyarországi hadszíntérre érkezett tisztnek mint szemtanúnak a Berlinbe augusztus 20-i dátummal küldött levelének rövid kivonata volt. Eszerint az őrgróf elhatározta a tábornokokkal este, hogy vasárnap reggel, azaz augusztus 19-én az ellenséget megtámadja. Ez délután 2 órakor vette kezdetét. A jobbszárnyat az őrgróf, Dünewald pedig a balt irányította, míg Barfus a centrumot. Türkenlouis megtámadta az ellenséget, az elsáncolt tábort és a balszárnyat oly hevesen, hogy az összezavarodott és majd hatórás szörnyű harc után elmenekült. A keresztények az egész tábor, benne több, mint 20 000 sátrat, 158 ágyút, muníciót, élelmet, valamint megszámlálhatatlanul sok tevét, lovat és ökröt zsákmányoltak. Az ellenség 14 000 halottat, főként janicsárt veszített. A brandenburgiak is súlyos veszteségeket szenvedtek. A Bareitsch regiment majdnem megszűnt létezni. A Dänhoffból, Barfus és Heiden zászlóaljából, amelyek a jobbszárnyon álltak, két-

20 Nordischer Mercurius No. 136 [137] Vom 1 September. 1691.

százan meghaltak és megsebesültek. Belau *Obrist* elesett, Kalkstein térdlövésébe halt bele, Dewitz *Rittmeister*nek a fél orrát és az egész felsőajkát levágták, emellett két sebet kapott a fején és egyet a hátán. Emellett sok halott és sebesült főtiszt, tiszt és közlegény volt a többi zászlóaljban és században is. A császári-királyi oldalon Souches meghalt, ugyanúgy, mint a fiatal Starhemberg, Zrínyi és Kaunitz grófok. Arenberg hercege, Martinitz és Johann Baptist Arco pedig halálos sebet kapott. Az utóbbit vesén lőtték. A győzelmet követően az őrgróf Barfushoz jött, megölelte, megcsókolta és megköszönte bátor helytállását. A névtelen levélíró még azt is megjegyezte, hogy nem sokkal korábban hozták a táborba az elfogott janicsáragát és más előkelő törököket.²¹ Sajnos a tiszt lejegyzése alapján kiadott hírből nem derül ki, hogyan zajlott le az oszmán lovasság támadása a Barfus vezette centrum ellen, illetve a Dünewald irányította balszárny rohamáról sem ejt egyetlen szót sem. Nem tudhatjuk azonban, hogy ezekről az eseményekről egyáltalán nem írt augusztus 20-i levelében vagy egyszerűen a kivonat készítője hagyta el ezeket a részeket.

A Frankfurt am Mainban megjelent *Journal* szeptember 1-i számában már a győzelem következményeiről tudósított egy Bécsben augusztus 20-án kelt hír alapján. Egyrészt megemlítette, hogy a császár országaiba rendeletet adtak ki, hogy minden helyen a diadal megünneplésére *Te Deum Laudamus*t tartsanak. Bécsben az ünnepséget a Szent Kereszt templomban tartják majd, amelyen a császár személyesen is részt kíván venni holnapután, azaz augusztus 22-én.

Másrészt beszámolt arról is, hogy amikor a Pottendorfban lévő török küldöttség ezt a nagy vereséget megtudta, a követ a földre vetette magát, és sok órán át ott maradt.²² A többiek pedig keserűen zokogtak és szakállukat tépték.²³ Ugyanezek a híreket a szeptember 8-án megjelent *Mercurii Relation*-ban is olvashatták a müncheniek.²⁴

21 Stralsundischer Relations Corier bringet den Extract aller eingekomene Nouvelle vom 1. September Anno 1691. No. 70.

22 A szöveg összeállítója Zülfikár efendire és Alexandro Mavrocordato portai főtölmácsra gondolt, akik kíséretében kereskedők is érkeztek a Habsburg Birodalom területére. Kerekes 2006. 115–128.

23 *Journal* Anno 1691. Num. 70. 1. September.

24 *Mercurii Relation* oder wochentliche Reichs Ordinari Zeitungen von vnderschiedlichen Orthen. Anno 1691. Littera Mm Num. 36. 8. September.

A Georg Matthias Nöller által Rigában kiadott *Rigische Novellen* szeptember 5-én számolt be a diadalról. A rigaiak a vaudemonti herceg által augusztus 24-én Bécsbe hozott hír alapján megtudhatták, hogy augusztus 19-én délben 2 órakor az örgróf megtámadta az ellenséget. A török gyalogság előnyös helyen, egy magaslat tetején állt, amely védelmére egy másfél ember magasságú sáncot is emeltek. A keresztények támadása a nagy veszteségek ellenére sikertelen maradt, holott még a lovasság is nyeregből szállva igyekezett feljutni a védművek tetejére. Az örgróf ezt látva bátor elhatározással és buzdítással a teljes sereget 200 lépéssel hátrébb vonta. Erre a törökök a sáncot megnyitották és a balszárnyukkal fúriaként a centrumra támadtak. Így a császári-királyi jobbszárny a sáncba be tudott nyomulni. A támadást csakhamar a keresztény balszárny is követte, és az ellenséget szörnyű véres harc után megfutamították. A győztesek az egész oszmán tábort sátrakkal, ökrökkel és lovakkal zsákmányul ejtették. A törökök vesztesége mintegy 14 000 halott és 3000 sebesült volt. A diadalért azonban óriási árat fizettek. Souches meghalt, a holsteini herceg és Arco testét átlőtték. A vaudemonti herceg még azt is közölte, hogy Corbelli, Guido von Starhemberg, Kautitz *Obrist* és Arenberg hercege szintén halálos sebet kapott, valamint a Caprara vérteseknél szolgált Zrínyi gróf is elesett. A harc heveségét mi sem bizonyította jobban, mint hogy a Bucquoi regimentből hét dragonyos maradt. Az örgrófról pedig három és fél órán át nem tudták, hol van. Mikor a csata befejeződött, akkor találtak rá az ágyúk között csupasz karddal a kezében.²⁵

Egy nappal később, szeptember 6-án a salzburgiak két újabb, Bécsből augusztus 30-i keltezéssel érkezett hírből tájékozódhattak a csatáról. Az első szerint a császárvárosban már nagyon várták a részletesebb beszámolót és a zsákmányolt hadijelvényeket. A másikban pedig megemlégtették, a *Nordischer Mercuriushoz* hasonlóan, hogy a császár és magyar király az örgróft minden seregei fölötti helyettesének tette meg. Emellett pedig – a vaudemonti herceg tájékoztatása alapján – a *Salzburgische Ordinari-Zeitungen auß Wiennben* megjelent, hogy az ellenséget üldöző magyar és rác lovasok Zimonyig több ezer halott és sebesült törököt láttak az úton. Az oszmán had maradéka nagy ren-

25 Rigische Novellen Anno 1691. No. 70. Vom 2. September. Mittwoch.

dezetlenségben már átkelt a Száván, a hidakat pedig maga mögött lerombolta. Halottaik számát több mint húszezerre becsülte az *Obrist*. A keresztény sereg zsákmánya lett a teljes tábor: élelem, muníció, 10 000 sátor, 10 000 ökör, 1000 teve és öszvér, néhány ezer ló, valamint 158 ágyú.²⁶

A *Mercurii Relation* szeptember 8-án három híradásban közölt további részleteket a csatáról. A szalánkeméni táborból augusztus 20-án küldött jelentés ismét az őrgróf bátorságát emelte ki, illetve megemlítette, hogy sok rézpénzt találtak, különösen a nagyvezír sátrában. Emellett kitért arra is, hogy egy vörös és zöld színű, valamint egy arany betűkkel hímzett főzászlót, egyéb zászlókat és lófarkas hadijelvényeket, valamint 10 000 sátrat és hihetetlen nagy számú lovat is zsákmányoltak. A keresztények ezeken kívül visszaszerezték a Buquoi regiment zászlóját, és kiszabadították az augusztus 18-án fogságba esett Arco *Obristwachtmeistert* is.

Egy tíz nappal későbbi, augusztus 30-i bécsi hír is helyet kapott a müncheni médiumban. Eszerint augusztus 29-én egy *Leutnant* újabb hírral érkezett a császárvárosba a győzelemről. A futár arról számolt be, hogy a török had után küldött magyarok egészen a Szávaig üldözték a menekülőket. A keresztény táborból Zimonyig több ezer sebesültet és halottat találtak az úton. Így az oszmán had veszteségeit 25 000 főre saccolják. A vert sereg átkelt a folyam túlsó oldalára és a két hidat maga mögött lerombolta. A keresztény regimenteknek összesen 3165 halottjuk és 4145 sebesültjük volt. A győztesek zsákmányoltak 10 000 ökröt, 10 000 sátrat, 5000 lovat, 2000 tevét és öszvért, nagy mennyiségű élelmet és hadianyagot, valamint 154 ágyút.

Az uralkodó augusztus 25-én, szombaton gyorsfutárral üzenetet küldött az őrgrófnak, amelyben nem csak megköszönte saját kezű írásában a győzelmet, hanem kinevezte az utána következő legmagasabb posztra, azaz serege parancsnokhelyettesévé. Emellett a császári udvar minden szövetségését is tájékoztatták a diadalról.

Az augusztus 30-i hírnek egy utóírata is volt. Eszerint a főseregtől megérkezett Franz Sebastian von Thürheim *Genaraladjutáns* Bécsbe, aki magával

26 Saltzburgische Ordinari-Zeitungen auß Wienn Num. LXXIV. Extract-Schreiben...Getruckt den 6. Septembr. Anno 1691.

hozott egyebek mellett tizennégy arannyal szőtt török zászlót, és négy lófarkas hadijelvényt. Ő maga is megerősítette, hogy az ellenség 25 000 embert, a nagyvezírt és a janicsáragát is elveszítette a csatában.²⁷

Thürheim jelentésének további részleteiről az *Extract-Schreiben aus Ungarn, Polen, Madrid, Pariß, Schweden, Mayntz, Hamburg, vnd Cöln mitbringend was weiter Neus in disen Orthen vorbey gangen. Gedruckt 1691. Den 8. Septemberről* értesülhettek a müncheni olvasók. Eszerint a tábornokok elhatározták, hogy az ellenséges sáncot megtámadják. Ám ezt lehetetlen volt bevenni, mivel onnan 25–26 000 emberrel folyamatosan tüzeltek a támadókra, jelentős veszteségeket okozva nekik. A rohamozókat kétszer verték vissza és hamarosan az első hadrendnél Souches tábornok halálosan megsebesült. Ebben a veszélyes helyzetben az őrgróf négy tartalékban álló regiment lovassal az ellenség állandó tüzeben előre rukkolt, és végül benyomult a sáncba. Rohamát a magyar és a rác lovasság derekasan támogatta. Így a beálló sötétségnél az ellenség végül rendezetlenül menekülésre fogta a dolgot. Thürheim jelentése szerint 25 000 török meghalt, akik között ott volt a nagyvezír, a fia, a janicsárag, kajmakám, tizenkét janicsár parancsnok, háromszáz bég és aga, a defterdár, és más előkelő személyek. Szalánkeméntől Zimonyig a Száva mente tele volt a meghaltak tetével. Az átszökők szerint az oszmán hadnak sok volt a sebesültje is. A keresztények zsákmányoltak 154 nagy és kis ágyút, sok zászlót, közöttük a nagyvezíret, és minden pasa főzászlóját, 2000 felmálházott öszvért, 300 tevét, 250 ökröt és sok minden mást is. A császári-királyi és brandenburgi hadak 3165 halottat és 4135 sebesültet veszítettek.²⁸

Ugyanezen a napon, szeptember 8-án Münchenben megjelent Johann Lucas Straub kiadásában az *Ordentliche Wochentliche Post-Zeitungen*, amely egy a szalánkeméni táborból augusztus 24-én küldött jelentést adott közre. A hír három fő témára koncentrált. Egyrészt megtudhatjuk belőle, miért nem került sor augusztus 13-án csatára. Eszerint a francia követ, Thököly (aki a tö-

27 Mercurii Relation oder wochentliche Reichs Ordinari Zeitungen von vnderschiedlichen Orthen. Anno 1691. Littera Mm Num. 36. 8. September.

28 Extract-Schreiben aus Ungarn, Polen, Madrid, Pariß, Schweden, Mayntz, Hamburg, vnd Cöln mitbringend was weiter Neus in disen Orthen vorbey gangen. Gedruckt 1691. Den 8. September.

rök lovasságot parancsnokolta), a francia fő hadmérnök (*Ober-Ingenieur*) és a nagyvezír orvosa, aki szintén francia volt, tanácsolta Fazil Musztafának, hogy ne bocsátkozzon a főerőkkel harcba. A nagyvezír pedig e négy tanácsa nélkül semmit sem tett. A csata után az is kiderült, hogy a török oldalon a halottak között mintegy 600 francia hadmérnök, tisz, pattantyús és tüzér is volt, akik török ruhába öltöztek. Állítólag látták, hogy egyikük – miután látta, hogy nincs reménye elmenekülni – egy ágyú elé állt, az ágyút meggyújtotta, és saját magát lőtte le ilyen módon.

Másrészt a jelentés kiemelte, hogy az őrgróf nagyon derekasan tartotta magát a csatában, saját kezével két török fejét levágta és egyet pisztollyal lőtt le, és a harc forgatagában két alkalommal is szem elől tévesztette a kísérte. Harmadrészt a zsákmányolt pénzzel kapcsolatban kifejtette a jelentés írója, hogy nem nagy értékű, mivel a törökök rézérmeiket használnak.²⁹

Valószínűleg közel egy időben a *Mercurii Relation*ban, illetve az *Ordentliche Wochentliche Post-Zeitungen*ben megjelentekkel a *Saltzburgische Ordinari-Zeitungen auß Wienn* 75. száma közreadta az őrgróf csatáról szóló részletes beszámolójának a másolata, amelyet Thürheim vitt Bécsbe: *Copia der an Ihro Kayserl. Mayestät von Ihro Fürstlichen Durchleucht Marggraffen von Baaden abgelooffenen Allerunterthänigsten Relation de Dato Salankement den 24. Augusti 1691*. A jelentés augusztus 13-tól kezdi elmesélni röviden a történeteket, majd részletesen tárgyalja a csata lefolyását. Eszerint az oszmán fősereg egy hegyen táborozott le és elsáncolta magát, így elvágva a keresztény hadakat Péterváradtól. Isten kegyelme azonban augusztus 19-én megmutatkozott. Ekkor a császári-királyi gyalogság nagy részét, összesen 20 zászlóaljat, két lovas regimentet, a Neuburgot és Holsteint, valamint a tüzérség legnagyobb részét jobbra a Duna mellé, szembe a török táborral sorakoztatták fel. A keresztény had zömét az ellenséggel szemben, egyenes vonalban állították fel. Egy ágyú jelére pedig a teljes arcvonal egyszerre 200 vagy kevesebb lépésre az ellenség elé nyomult, és mindkét oldalon megszólalt a tüzérség. Az őrgróf terve szerint a balszárnynak hamarabb kellett volna támadnia, mint a jobbnak. Reményei szerint ugyanis a

²⁹ Ordentliche Wochentliche Post-Zeitungen, dises 1691. Jahrs Den 8. September. Num. XXXVI.

török jobbszárnyon a síkon felállított lovasságot megveri, majd jobbra fordulva oldalba támadhatja az elsáncolt janicsárokat és benyomulhat az ellenséges táborba. Így segíthetné a keresztény gyalogság sánc elleni rohamát.

A keresztény balszárny felvonulása és támadása azonban sokkal lassabban haladt, mint azt Türkenlouis előzetesen feltételezte. Ezért már a csata kezdetén felborult a haditerv, hiszen a jobbszárny hamarabb lépett akcióba. A gyalogság rohama el is jutott az ellenséges sáncnak az árkáig, ahol azonban a janicsárok – akik egy mély árokkal megerősített mellvéd mögött álltak – puskatüze ezt feltartóztatta, és sok fő- és altiszt megsebesült. Közöttük volt Souches is. Az ellenség erős ellenállása miatt a gyalogság visszavonult, ekkor négy lovas regiment (Neuburg, Holstein, Saint-Croix és Darmstadt) a két vezérőrnagynak, Holstein és Arenberg hercegeinek vezetése alatt gyorsan és erősen az ellenséges sáncre támadt. Erre Guido von Starhemberg a gyalogság élére állt és személyesen újra támadásra vezette őket. A jobbszárnyon így délután 3 órától késő estig tartott az elszánt küzdelem meg-megújulva. A gyalogság fő tisztjei közül a harc végére az őrgróf tudomása szerint nem maradtak többen életben, mint Starhemberg és az *Obrist*ként szolgáló vaudemonti herceg. Igaz, mindketten megsebesültek.

Eközben az ellenséges lovasság a centrum Serau vezette jobb oldalára támadt nagy erővel, figyelmen kívül hagyva mind az erős ágyú-, mind a puskatüzet, és betört az ott álló keresztény csapatok hadrendjébe, amelyek nagy veszteségeket szenvedtek. A kritikus helyzetben Barfus báró Zandt vezérőrnagy regimentjeit küldte segítségül. Ez idő alatt pedig Serau is rendezte egységei sorait és kitarított mindaddig, amíg Castell és Hofkirchen csapatai a balszárnyon annyira előrenyomultak, hogy egy órával a sötétedés beállta előtt betörték az ellenség sáncaiba és táborba. Így lehetőség nyílt arra, hogy az őrgróf seregének centruma és jobbszárnya is sikerrel járjon. A sáncokban védekező janicsárokat egyre szűkebb területre szorították és levágták. A török lovasság zömének azonban sikerült elmenekülnie. Az ellenség veszteségét így is 10 vagy 12 000 főre becsülte, sőt három Belgrádból kiszökött rác és a fogságba esettek azt vallották, hogy a nagyvezír, a janicsárága, sok pasa és fő tisztségviselő is meghalt. Zsákmányként 154 ágyút, sok zászlót, közöttük a nagyvezírért és az összes pasáét, valamint az egész ellenséges tábor megszerzették tevékkel, lovakkal és öszvérekkel. A győzelemért azonban nagy árat kellett fizetnie a keresztényeknek is,

hiszen közülük 3172 fő maradt holtan a csatatéren és emellett 4129 fő sebesült meg. A veszteségről egyebként a *Saltzburgische Ordinari-Zeitungen auß Wienn* egy igen részletes listát is közölt.³⁰

Összegzés helyett

A felhasznált nyolc médiumban megjelentek alapján három egymással is szorosán összefüggő, fontos megállapítást tehetünk. Egyrészt a győzelem híre a vaudemonti herceg augusztus 24-i Bécsbe érését követően egy kicsivel több, mint két hét alatt eljutott a legfontosabb németajkú városok olvasóihoz.

Másrészt a herceg beszámolója alapján készült újságcikkek, igaz, némely helyen eltérnek egymástól (mikor indult a csata, a harcoló felek veszteségei, a zsákmány mértéke, a csata egyes részleteinek megörökítése), ám alapvetően egyezést mutatnak. Ezeket a pontatlanságokat az örgróf által augusztus 24-i dátummal papírra vettetés és Thürheim által Bécsbe hozott hivatalos hadijelentés korrigálta, amelyet másolatban Mayr Salzburgban meg is jelentetett, míg a *Mercurii Relation* csak kivonatolva közölte.

Harmadrészt mindezek alapján kétség sem férhet hozzá, hogy a különböző kiadók a leghitelesebb, legpontosabb módon igyekeztek tájékoztatni olvasóikat a magyarországi eseményekről is.

30 *Saltzburgische Ordinari-Zeitungen auß Wienn* Num. LXXV. *Copia der an Ihro Kayserl. Mayestät von Ihro Fürstlichen Durchleucht Marggraffen von Baaden abgeloffenen Allerunterthänigsten Relation de Dato Salankement den 24. Augusti 1691.*

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Angeli 1877.** Angeli, Moriz Edlen von: Beiträge zur vaterländischen Geschichte. Die kaiserliche Armee unter dem Ober-Commando des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden in den Feldzügen 1689–1692 gegen die Türken. *Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs* 2 (1877) 135–184., 217–292.
- Bagi 2014.** Bagi Zoltán Péter: Donat Johann Heißler von Heitersheim és Zrínyi Ilona cseréjének történetéhez. In: *Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták Magyarországon és Európában*. Szerk.: Bárány Attila, Orosz István, Papp Klára és Vinkler Bálint. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete. Debrecen, 2014. 401–416.
- Bánlaky 1941.** Bánlaky (Breit) József: *A magyar nemzet hadtörténelme. Magyarország felszabadítása a török uralom alól 1683-1699*. 17. kötet. Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1941.
- Barfus-Falkenberg 1854.** Barfus-Falkenberg, Franz Wilhelm von: *H[ans] A[lb-recht] Graf von Barfus, königl.-preuß- General-Feldmarschall ein Beitrag zur Kriegsgeschichte unter den Kurfürsten Friedrich Wilhelm und Friedrich III. von Brandenburg*. Verlag von Wilhelm Herz, Berlin, 1854.
- Bauer 2011.** Bauer, Oswald: *Zeitungen vor der Zeitung. Die Fuggerzeitungen (1568–1605) und das frühmoderne Nachrichtensystem*. Akademie Verlag, Berlin, 2011. <https://doi.org/10.1524/9783050051598>
- Cserei 1852.** *Nagyajtai Cserei Mihály históriája*. A szerző eredeti kéziratából Kazinczy Gábor által. Emich Gusztáv Könyvnyomdája, Pest, 1852.
- G. Etényi 2003.** G. Etényi Nóra: *Hadszintér és nyilvánosság. A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban*. Balassi Kiadó, Budapest, 2003.
- Franck 1882.** Franck, Jakob: Karolus, Johann. In: *Allgemeine Deutsche Biographie* (1875–1912). Auf Veranlassung Seiner Majestät des Königs von Bayern. Herausgegeben durch die Historische Commission bei der Königl. Akademie der Wissenschaften. Band 15. Duncker und Humblot, Leipzig, 1882. 416.

- Keller–Molino 2015.** Keller, Katrin – Molino, Paola: *Die Fuggerzeitungen im Kontext. Zeitungssammlungen im Alten Reich und Italien.* Böhlau Verlag, Wien, 2015. <https://doi.org/10.7767/9783205201649>
- Kerekes 2006.** Kerekes Dóra: Kémek vagy keresztény menekültek? *Lymbus* 2006. 115–128.
- Kerekes 2010.** Kerekes Dóra: *Diplomaták és kémek Konstantinápolyban.* Múltidéző zsebkönyvtár. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010.
- Röder 1839.** Röder von Diersburg, Philipp: *Des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken.* I. Band. Müller Verlag, Karlsruhe, 1839.
- Röder 1842.** Röder von Diersburg, Philipp: *Des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken.* II. Band. Müller Verlag, Karlsruhe, 1842.
- Staudinger 1904.** Staudinger, Karl: *Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel. Geschichte des bayerischen Heeres.* II. Band. J. Lindauersche Buchhandlung, München, 1904.
- Sugár 1983.** Sugár István: *Lehanyatlik a török félhold.* Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Szőnyi 1984.** Szőnyi György Endre: Új föld, új ég. Kozmosz Könyvek, Budapest, 1984.
- Theatrum Europaeum 1702.** *Theatri Europaei Contiunati, Vierzehender Theil, Das Ist: Abermalige Ausführliche Fortsetzung Denk- und Merkwürdigster Geschichten.* Gedruckt bey Johann Görlin, Frankfurt am Main, 1702.
- Varga 1986.** Varga J. János: *A fogyó félhold árnyékában.* Magyar História sorozat. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.
- R. Várkonyi 1999.** R. Várkonyi Ágnes: A tájékoztatás hatalma. In: *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben.* Studia Agriensia 20. Szerk.: Petercsák Tivadar és Berecz Mátyás. Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Dobó István Vármúzeum, Eger, 1999. 9–33.

The bloodiest battle of the century in the contemporary German press

ABSTRACT: ‘... I see them holding whistles in their hands, and one leaning to another, whistling in his ear: if the whistling was sweet, they rejoiced; if it was resonant, they mourned ... But where do they get the whistles? They carry them from all over, he [i.e. the interpreter – Z. B.] said, Do you not see the Vendors? Since, behold many of them have ridden on swift horse from whom many goods have been bought: others have walked on foot, and some have even hobbled on crutches, and from these the wise have preferred to buy, saying, that they are more secure.’ – wrote Johann Amos Comenius in the chapter *The Wayfarer Meets the Newspaper Men* of his book, *The Labyrinth of the World and the Paradise of the Heart*, published in 1623. In my thesis, I will describe how the various German-language newspapers of the time, from Riga to Strasbourg and the *Theatrum Europaeum*, informed their readers about the bloodiest battle of the century, the Battle of Szalánkemén on 19 August 1691.

KEYWORDS: Louis William, Margrave of Baden-Baden, Türkenlouis, Grand Vizier Fazil Mustafa, Szalánkemén, Count Ádám Batthyány II, Count István Zichy, Field Marshal Hans Albrecht von Barfus

